

۱۴۴۰.۹۲۶

آشنایی با داده‌کاوی در قرآن

ایوب ترکیان

مؤسسه انتشارات علمی دانشگاه صنعتی شریف

مؤسسه انتشارات علمی
دانشگاه صنعتی شریف

آشنایی با داده‌کاوی در قرآن

تألیف ایوب ترکیان

مؤسسه انتشارات علمی دانشگاه صنعتی شریف

طراحی جلد: الهه احمدی میرقائد

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۳۰۰

بهای: ۶۰۰۰۰۰ ریال

حق چاپ برای مؤسسه انتشارات علمی دانشگاه صنعتی شریف محفوظ است.

ویرایش و آماده‌سازی متن کتاب را مؤلف انجام داده است.

ISBN 978-964-208-161-5

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۰۸-۱۶۱-۵

تلفن: ۶۶۰۱۳۱۲۹-۶۶۱۶۴۰۷۲-۶۶۱۶۴۰۷۰

دفتر مرکزی: خیابان آزادی - دانشگاه صنعتی شریف

دفتر فروش: میدان انقلاب - خیابان شهید منیری جاوید (اردیبهشت) - ساختمان بهمن - پلاک ۸۷ - طبقه چهارم - واحد ۴۰۲

پست الکترونیکی: publishing@sharif.edu

تلفن: ۶۶۴۰۵۱۳۲-۶۶۹۶۷۸۹۶

فروش اینترنتی: www.fardabook.com

موضوع: قرآن - تحقیق - روش‌شناسی.

موضوع: قرآن و کامپیوتر

شناسه افزوده: دانشگاه صنعتی شریف، مؤسسه انتشارات علمی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ ۱۰۳/۶-۴۵۲ .BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۸

شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۵۰۳۰۷

سرشناسه: ترکیان، ایوب، ۱۳۳۷.

عنوان و نام‌پیداوار: آشنایی با داده‌کاوی در قرآن / تألیف ایوب ترکیان.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه صنعتی شریف، مؤسسه انتشارات علمی، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۶۰۴ ص.

شابک: 978-964-208-161-5

وضعیت فهرست نویسی: فیا.

موضوع: قرآن - داده‌پردازی.

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست مطالب

پیشگفتار

شروع

کمی سازی

راستی آزمایی

فصل ۱ روش شناسی در مقیاس های مختلف

مقدمه

ضرورت

اهداف

مخاطبین

آماده سازی

طبقه بندی

مواد و روش ها

نمونه نتایج

نقشه راه

سخن پایانی

۱

ب

ج

۱

۳

۶

۷

۸

۹

۱۱

۲۲

۳۱

۵۳

فصل ۲ پردازش داده‌ها در مقیاس سوره

۶۱	مقدمه
۶۲	ضرورت
۶۶	آماده‌سازی
۶۹	طبقه‌بندی
۸۷	حذف و جابه‌جایی
۹۰	تصویر
۱۰۴	ترجمه
۱۰۶	سخن پایانی
۱۰۸	مسئله تشریحی

فصل ۳ پردازش داده‌ها در مقیاس آیه

۱۱۳	مقدمه
۱۱۶	طبقه‌بندی
۱۲۹	چیدمان کلمات
۱۳۵	تغییر چیدمان
۱۴۰	نزول در آیات
۱۵۹	سیگنال
۱۷۱	مکی - مدنی

فصل ۴ پردازش داده‌ها در مقیاس کلمه

۱۸۷	مقدمه
۱۸۸	ضرورت
۱۸۹	آماده‌سازی
۱۹۰	طبقه‌بندی
۱۹۸	متن کلمه
۲۱۶	محل کلمه
۲۲۳	تعداد کلمات
۲۲۸	وقوع هم‌زمان کلمات
۲۳۳	سخن پایانی

فصل ۵ پردازش داده‌ها در مقیاس حرف

۲۳۵	مقدمه
۲۳۸	آماده‌سازی
۲۳۹	طبقه‌بندی
۲۶۰	حروف مقطعه
۲۶۶	بیوانفورماتیک
۲۹۲	الگوی وقوع حروف

فصل ۶ پردازش موضوعی

۲۹۹	مقدمه
۳۰۱	تبیین روش
۳۰۴	صورت انسان
۳۲۰	سیرت انسان
۳۲۲	میثاق
۳۲۴	نعمت
۳۲۷	موسی
۳۴۱	قلب
۳۵۹	بصر
۳۷۵	اهل بیت

فصل ۷ تحلیل برداری

۳۸۳	مقدمه
۳۸۶	مبانی
۳۹۸	مقیاس کلمه
۴۱۴	مقیاس آیه و سوره
۴۲۳	طبقه‌بندی برداری
۴۴۳	سخن پایانی

فصل ۸ تجزیه ماتریسی و کاهش بُعد

۴۴۹	مقدمه
۴۵۰	تبیین مقیاس‌ها
۴۵۸	روش‌شناسی

۴۶۱	تبیین نتایج
۴۶۴	سوره- کلمه
۴۶۶	آیه- کلمه
۴۶۷	شماره کلمه- کلمه
۴۶۸	کلمه خاص
۴۷۰	کلمات متوالی
۴۷۲	مفاهیم
۴۷۹	تحلیل ساختار
۴۸۷	فاکتورگیری - تریس غیر منفی
۴۹۰	سخن پایانی
	ضمیمه ۱ بانک اطلاعاتی
۴۹۳	قرآن
۵۰۲	سوره
۵۲۷	آیه
۵۴۳	کلمه
۵۶۷	حرف
	ضمیمه ۲ نمونه محاسبات
۵۷۵	داده کاوی
۵۷۶	تبدیل عددی
۵۸۰	کووارینانس و همبستگی
۵۸۲	خود کووارینانس و خود همبستگی
۵۸۴	دترمینان
۵۹۱	منابع

پیشگفتار

دلبری بر گزیده‌ام که مپرس

شروع

از مهر ۸۹ در مسجد شریک دانشگاه جلسات روخوانی قرآن شروع شده بود و بعد از تلاوت، خلاصه‌ای از تفسیر آیات با استفاده از المیزان و در اواخر، تسنیم به زبانی ساده ارائه می‌شد. تعدادی از نوجوانان و یک دانشجو خوابگاه متاهلین که عمدتاً دانشجویان ارشد و دکترا بودند، نیز در این جمع گاهی حضور پیدا می‌کردند. در آبان ماه از دانشجویی خواستم که بقیه دانشجویان را برای شرکت در جلسه تشویق نماید. ایشان گفتند که ما در خوابگاه مشابه این نوع جلسات را ترتیب داده‌ایم و دانشجویان دوست دارند که در همان جلسه شرکت کنند و به دلیل دوری راه و مواردی جز این نمی‌توانند بیایند. گفتم ایرادی ندارد ما به آن جلسه می‌آییم. یکی دو جلسه به آنجا رفتیم و روش این‌گونه بود که نیمه صبح‌ها خوانده می‌شد و یکی از دانشجویان موظف شده بود که پانزده دقیقه تفسیر ترتیبی ارائه نماید و بعد هم سؤال و جواب‌هایی مطرح می‌شد.

با توجه به سیال بودن ذهن دانشجویان و تجربه کلاس‌های دانشگاهی، در همان جلسات اول از دانشجوی مسئول تفسیر پرسیدم که آیا در رابطه با حرف‌هایی که بیان کردی سؤال یا نقدی در ذهنت ایجاد نمی‌شود؟ بعد از آن یک سری سؤالات هم مطرح کردم که جوابی برای آنها وجود نداشت. حضار به همدیگر نگاه کردند و بعد کم و بیش گفتند چرا، انواع سؤالات و ابهامات وجود دارد. بعد گفتم بقیه حضار در طول هفته در رابطه با قرآن چه فعالیتی انجام می‌دهند؟ جواب این بود که هیچ چیز. گفتم اگر قول بدهید به‌طور منظم نیم ساعت تا یک ساعت در روز به قرآن اختصاص دهید، فعالیت‌هایی در این رابطه شروع خواهیم کرد. صحبت‌ها انجام شد و نتیجه این بود که درس‌ها زیاد است و پایان‌نامه وقت می‌گیرد و اساتید سخت می‌گیرند و خلاصه، وقت نیست. گفتم ما را به خیر و شما را به سلامت و برگزاری این جلسه در همین سطح هم خیر

است، نگرانم مشغله ذهنی ایجاد شود و یا جلسه ادامه پیدا نکند و یا تعداد حضار روز به روز کمتر شود. تعداد شرکت‌کنندگان جلسه مسجد نیز به تدریج کم شد و آن جلسه لغو گردید. با امام جماعت مسجد صحبت کردیم که در روزهایی از هفته، دقایقی بعد از نماز، تفسیر قرآن را با مطالعه قبلی شروع کند. اما چون حرف‌ها تکراری بود و به نظر نمی‌آمد حداقل مطالعه قبلی وجود داشته باشد، رغبت و استقبال خوبی مشاهده نشد و آن‌هم ادامه نیافت.

لاجرم یک سری کارها به‌تنهایی شروع شد تا به تدریج و فارغ از اقبال و ادبار خلق، بستری برای طرح قرآن در فضای دانشگاه ایجاد شود. طرح مشخصی نبود که از کجا و چگونه و فقط ایده‌هایی کلی. با توجه به مطالعات قبلی وجود داشت. ضرورت شروع تلاش از این امر نشأت می‌گرفت که خلأ محسوسی در این خصوص مشاهده می‌شد و حاصل آن دو مشکل بود. اول اینکه زمینه مناسب برای آشنایی بیشتر قشر دانشگاهی با قرآن فراهم نمی‌شد و دوم اینکه قرآن از تراوشات این قشر دور می‌گردید. در نتیجه با توجه به نسبت جمعیتی طلاب و اساتید حوزوی و دانشجو، بیان و اساتید دانشگاهی، با تداوم وضعیت، عملاً بیشتر مجموعه قشر فکری کشور از به‌کارگیری توان و اندیشه خویش در شناخت قرآن محروم می‌شدند و قرآن هم همین‌طور. از طرف دیگر، با توجه به اقدامات و تلاش‌ها و بعضاً انحرافات یا عیوب و نقایص حرکت‌های قبلی در دانشگاه یا توسط دانشگاه‌ها، ذهنیت خاصی در علمای حوزوی مبنی بر عدم جواز ورود این قشر در این زمینه احساس می‌شد. مشکل دیگر خود دانشگاه بود که اولاً فعالیت‌های فرهنگی در آن کلیشه‌ای بود و تمایزی با آنچه در جامعه می‌گذرد، نداشت و ثانیاً جایگاهی برای تحقیقات قرآنی در ساختار دانشگاه تعریف نشده بود. نهادینه کردن منزلت عقل در سپهر معرفت دینی سزاوار هر گونه سرمایه‌گذاری است. در این فضا باید کاری شروع می‌شد که شکر خدا تا کنون ادامه دارد و تا باد چنین باد، «بشا الله، بعد از ... عرض علی‌الله»، مشخص شود که ما ز دوست غیر از دوست مقصدی نخواستیم.

کمی‌سازی

فضای غالب دانشگاه سیر و سلوک در دنیای تکوین یا آفاق است و بحث حوزه در تدوین و انفس. به عبارت دیگر، دانشگاه با فعل خدا و حوزه با قول خدا سر و کار دارد. در دانشگاه داده و عدد و رقم و معادله و مدل و شاخص و نمودار ساری است و در حوزه، فقه و اصول و تاریخ و فلسفه و کلام. با توجه به تأثیر دانشگاه‌های کشور از دانشگاه‌های جهان، تتبع در زمینه‌های علوم انسانی نیز در این مجموعه‌ها یافت می‌شود ولی به معنای مصطلح رنگ و بوی جهان‌بینی دینی ندارد.

برای اینکه قرآن را بتوان در دانشگاه مطرح کرد، باید شناخت خوبی از روش‌ها و ابزار موجود داشت. در یک طبقه‌بندی گسترده، می‌توان علوم دانشگاهی را به دو دسته تئوری و تجربی تقسیم نمود که در کلیه رشته‌های علوم پایه و مهندسی، علمایی که جنبه‌ای از این دو در آنها غالب‌تر است، یافت می‌شوند. بنابراین، اولین قدم مشخص کردن نوع داده‌ها و روش‌های قابل استفاده برای پردازش و نمایش آنهاست. داده‌های قرآنی از نوع متن است که رشته متن‌کاوی در دانشکده‌های کامپیوتر یا زبان‌شناسی عهده‌دار بررسی‌های مورد نیاز است. با توجه به اینکه قرار است برای کلیه متخصصان دانشگاهی خوراک فکری در این زمینه تأمین گردد، انواع دیگری از داده‌ها باید از داده‌های متنی تولید گردد و این امر از طریق انجام تبدیلات متعدد و متنوع امکان‌پذیر است. کار دیگری که باید صورت گیرد، طبقه‌بندی داده‌هاست، زیرا دانش‌های جدید با نظم داد یا رده‌بندی داده‌های پدیده‌ها به شیوه‌های مختلف به‌وجود می‌آیند. جنبه قابل توجه دیگر، روش‌های پردازش است که آنها نیز باید تعدد و تنوع داشته باشند. مقیاس بررسی نیز باید مشخص باشد.

یکی از شیوه‌هایی که می‌تواند احتمال درگیر شدن کل تخصص‌های دانشگاهی را در بررسی‌های قرآنی افزایش دهد، عددی کردن داده‌های متنی است. البته این نوع تبدیل لزوماً تنها نوع یا مناسب‌ترین آنها نیست. در نگاه اول، سوره‌های حاوی آیات وجود دارد که هر یک تعداد متفاوتی از کلمه و حرف در خود جای داده‌اند. بنابراین تفکیک المان‌ها با شروع از سوره، اولین سطح عددی کردن داده‌ها به‌نظر می‌رسد. مثلاً تعداد آیات هر سوره می‌تواند شمرده شود و اولین مجموعه داده‌های قابل پردازش، تولید و نمودار(های) می‌شود. رسم گردد. تعداد کلمات هر آیه، مجموعه داده دیگری را تشکیل می‌دهد و در ادامه برای تعداد حروف آیات نیز همین تفکیک می‌تواند صورت گیرد. از این داده‌های خام می‌توان فرکانس خطی استخراج نمود و بررسی‌های تطبیقی مشابهت و مغایرت‌ها را انجام داد. این اقدامات اولیه، در کنارهای اطلاعاتی به شکل ماتریس (ردیف و ستون) را تشکیل می‌دهد که با توجه به متفاوت بودن تعداد کلمات آیات، بعضی از سلول‌های آن خالی خواهد ماند. با بسط صفر، یکسان‌سازی طول صورت می‌گیرد و ساختار ماتریسی تکمیل می‌شود که زمینه را برای پردازش‌های ریاضی، سیگنال، و تصویر مهیا می‌سازد.

از لحاظ جبر خطی، ساختار ماتریسی سیستم‌های معادلات خطی را تشکیل می‌دهند که البته تعداد متغیرها (ستون) و مشاهدات (ردیف) با یکدیگر مساوی نیستند. با پردازش داده‌ها و پیدا کردن ضرایب همبستگی یا استفاده از روش‌های آماری، سیستم‌های معادلات مربعی را می‌توان تشکیل داد و بنابراین علم آمار را می‌توان به این زمینه وارد کرد. داده‌های عددی هر آیه را

می‌توان یک سیگنال، و هر سوره را یک تصویر تلقی نمود و از این طریق روش‌های پردازش متداول در مهندسی برق و الکترونیک را به‌کار گرفت. با تفکیک حروف، سکانس‌های با توالی متفاوت به‌وجود می‌آید که با تبدیل به کدون‌های رایج در علوم ژنتیک، می‌توان تخصص رشته‌های زیست‌شناسی را همراه نمود. وقوع مکانی هر حرف یا مجموعه‌ای از حروف، الگوی خاصی در قرآن دارد که به‌کارگیری روش‌های شناخت الگو را ایجاب می‌نماید. اعداد حاصل در عددی کردن متن، عدد صحیح هستند و مثبت و بنابراین زمینه ورود تخصص‌های مهندسی صنایع یعنی برنامه‌ریزی عدد صحیح به‌وجود می‌آید. ویژگی دیگر ساختار ایجادشده، ناپیوستگی اعداد است که به طریقی مشابه سطوح انرژی لایه‌های مختلف الکترون است که با فیزیک و شیمی مرتبط می‌شود. با توجه به اینکه عناصر، واحد ساختمانی دنیای تکوین و حروف، واحد ساختمانی دنیای تدوین می‌باشند، فرکانس وقوع حروف و عناصر را می‌توان محمل مقایسه این دو قرار داد و براساس تمییزات به سمت مولکول و ترکیبات حرکت نمود. از این طریق می‌توان گرایش علم مواد را به هم‌کاری جابجید. اینها همه در دنیای مکان و زمان است ولی می‌توان داده‌ها را در فضای فرکانس نیز پردازش نمود.

با توجه به اینکه چینش فعل در قرآن با ترتیب نزول متفاوت است و بنا به دستور پیغمبر (ص)، هر آیه (مجموعه داده)، در نقطه خاصی قرار داده شده، ارتباط و پیوند مشخصی بین آیات و کلمات و همچنین حروف در ساختار ظاهری وجود دارد که موضوع تئوری گراف یا شبکه (گرایش مهندسی صنایع) را مطرح می‌سازد و زمینه طرح مسائل استخراج و استنباط روند زمانی و مکانی نزول آیات و تحلیل سری زمانی (مدیریت و اقتصاد) را بالقوه نتیجه می‌دهد. ساختار ماتریسی به‌گونه‌ای است که محور x (ردیف) و محور y (ستون) دارد و عدد قرارگرفته در محل تلاقی ستون و ردیف (سلول) برابر z است. در این نگاه، نیروهای درجهت مختلف به‌صورت برداری مطرح‌اند که زمینه تمرکز گرایش‌های مهندسی مکانیک و عدالت است. مثال‌های متعدد دیگری نیز قابل طرح است. در همه این بررسی‌ها فقط ساختار ظاهری داده‌های قرآنی مورد بررسی قرار می‌گیرد. مواردی که گریزی به معنا زده شده، باید هدف فرعی و جانبی نوشتار تلقی شود که صرفاً بازگویی مطالب علمای حوزوی و عمدتاً تفاسیر المیزان و تسنیم است.

راستی‌آزمایی

در تبادل نظرهایی که با همکاران دانشگاهی و حوزوی صورت می‌گرفت، در مورد اینکه چینش از حرف تا سوره، با حکمت همراه است و این ساختار نمی‌تواند به‌صورت تصادفی (بدون دلیل) شکل گرفته باشد، وفاق وجود داشت. در مورد روش کمی‌سازی هم در داخل دانشگاه مشکلی

دیده نمی‌شد و اهل حوزه هم نظری له یا علیه نداشتند، زیرا با مبانی یا کاربرد روش‌ها آشنایی نداشتند. مشکلات و ابهامات و سیل سؤالات از آنجا شروع می‌شد که این کارها چه فایده‌ای دارد و بیشتر به آلافی از علوم شبیه است که لا نصّر من جهلها ولا نفع من علمها. خاطرم هست که یکی از همکاران دانشگاهی با دیده‌ای ناباورانه و لحنی سرزنش‌آمیز مطرح می‌کرد که شما می‌خواهید با تبدیل فوری، قرآن را تبیین نمایید؟ جواب‌های ما بیشتر کلی بود و از نوع عدم الوجدان لا یدل علی عدم الوجود. چیزی به نظرمان نمی‌رسید و توانی نداشتیم که این معقول را محسوس نماییم. تمرکز ما بر ظاهر قرآن بود که خود حجت است و ورودی به معنا نداشتیم چون زمینه و تخصص آن را نداریم. مثال‌هایی هم در رابطه با سوابق این نوع فعالیت‌ها و انحرافات حاصل از آن مطرح می‌شد که تلاش ما برای تبیین متفاوت بودن این کار ره به جایی نمی‌برد؛ "کاشکی هم می‌زبانی داشتی". البته این دغدغه در خود ما نیز وجود داشت که سنت سینه‌ای را پایه‌گذاری نکنیم و در سفری که به قم داشتیم، این نگرانی رفع شد. منتها هر چه کردیم با توجه به مشغله‌های زیاد و محدودیت‌های موجود و اولویت‌های روزمره، همکاری عملی قابل توجهی از همکاران میسر نگردید و تشکلاتی به‌یار نشد. علمای حوزوی هم که با مبانی این روش‌ها آشنایی نداشتند. خلاصه امر آنکه "بنا بر آنکه" گفتیم غم با طیبیان/ درمان نکردند مسکین غریبان". بهره‌های خوان جود منعم البته نایب بود.

سخن پایانی

آنچه در ادامه می‌آید حاصل تلاش‌های اولیه فردی با دیدگاه و با اندک اندوخته است که آماده نقد و تکمیل و اصلاح است. با توجه به اینکه در «اطلاع» این بررسی اولین نمونه از این نوع نگرش به داده‌های قرآنی است، عاری از عیب و نقص نیست. هدف، بیشتر تحریر موضوع است تا رفتن در عمق هر یک از مباحث مطرح شده - که در نواز یک فرد و این میزان تحقیق نیست - و بنابر این جامعیت مورد نظر برای ارائه تحلیل‌هایی با استحکام زیاد وجود ندارد. در این نوشتار سعی نشده که به هر طریقی خروجی‌ها در جهت نشان دادن درایی بالقوه روش‌ها جلوه داده شود ولی حقیقت امر این است که اکثر روش‌های به‌کار گرفته‌شده در ابتدا توان رمزگشایی از ساختار ظاهری داده‌ها با دید خوش‌یاورانه را ندارند (نه مرا طاعت غربت، نه ترا خاطر قربت). در عین حال، روش‌های ارائه‌شده زیرمجموعه کوچکی از روش‌هاست و اکثر آنها در تخصص اولیه این نویسنده نبوده است؛ طوری که سالیان زیاد با آنها کار کرده یا آنها را پیاده سازی کرده باشد. همچنین، تلاش‌های زیادی برای پختگی روش‌ها در راستای به‌کارگیری برای این نوع داده‌ها لازم است. این تلاش‌ها البته می‌تواند مبانی اطلاعاتی و بنیان مناسبی برای

شروع و توسعه تلاش‌های مشابه دیگر در آینده باشد و انتظاری بیش از این نمی‌رود. انتشار این مطالب نیز با این نیت صورت می‌گیرد. حیف است که نوری همگانی و همیشگی از این خالق و گوهری از این خاتم، این چنین پرده‌نشین باقی بماند.

در پایان چند نکته شایان ذکر است؛ مطالب مرتبط با مباحث و مفاهیم معنایی یا تفسیری داده‌های قرآنی که بعضاً در خلال عبارات مشاهده می‌شود، از نوشتارها یا گفتارهای آیت‌الله جوادی آملی اقتباس شده است. از همفکری و همکاری اساتید محترم خانم‌ها و آقایان دکتر غفرانی، فاطمی‌زاده، اعتمادی، بحرانی، مؤیدی، شریفی، احمدی، علیشاهی، منصوریان، ملکی و کارشناسان و دانشجویان ده‌آبادی، قادری‌نژاد، سبکبار، فرضی، دانشور، خالصی، محمدی، میربافر، دادگستر، جاجرودی، عاقل، صفری، معارفی، جعفری، و دیگر دوستان و همکارانی که خاطر و خسران ری‌نشد ولی سهم به‌سزایی در پیشبرد این پروژه داشتند، قدردانی به‌عمل می‌آید. اجرهم‌الله. و نهایت خطاهای حاصل، طبعاً متوجه این‌جانب بوده و ناشی از قلت بضاعت و پیچیدگی‌ها و داهیت این رشته‌ای مطالب است. رویکرد این بوده که سعی شود پایه‌گذاری کاری صورت گیرد که نه تنها ترجمه‌ای، گردآوری یا تکراری نبوده بلکه اولین از نوع خود در اکثر جهات باشد. وجود نطال، نرم و محتوا، جایز یا حداقل قابل انتظار است. اصولاً، ورود به فعالیتی که توسط دیگران قابل انجام است، شایسته نیست. تفاوت از لحاظ ساختار متداول در فضای دانشگاهی (چکیده، مقدمه، مواد و روش‌ها، نتایج و بحث، پیشنهادها و منابع) نیز مشهود است. منابع مرتبط با کارهای مشابه و قابل استفاده در این زمینه به فارسی و عربی و انگلیسی یافت نشد ولی معدودی از منابع مربوط به روش‌های آماری و آماری در ضمیمه ۲ آورده شده است. مجلد‌های تخصصی در زمینه‌های دیگر در دستور کار است. همفکری علمی و همراهی عملی دیگر علاقه‌مندان و دلسوزان دانشگاهی و حوزوی را طالب می‌نماید. ردیابی حکیمانه معایب، بیان محسنانه نواقص، و عفو کریمانه خطایا با نیت سرعت و بصیرت خنیفانه و جمعی در این حرکت از طریق ایمیل (torkian@sharif.edu)، موجب مزید امتنان خواهد بود؛ "که دراز است ره مقصد و من نوسفرم".

وآخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

۳۲ بهمن ۱۳۹۴

از خیر محض جز نکویی ناید